

*Hernádi Miklós*

# *A magyar és magyar-zsidó legendáriumból*

*Széljegyzetek Anton Prinner és Peterdi Gábor  
Ernst-beli kiállításához*

A két világháború között külföldre szakadt (külföldre utált?), később befutott magyar-zsidó tehetségekről szólva azonnal felötlő téma, hogy kinti teljesítményük mennyire tekinthető a „magyar géniusz” megnyilvánulásának? (Talán előbbre való téma lehetne, hogy mennyire tekinthető éppen külföldre távozásuk a „magyar géniusz” megnyilvánulásának?) Egyetlen német sem akad fenn azon, hogy legnagyobb műveit Händel vagy Holbein Angliában alkotta meg. Miért búsonganánk mi, magyar zsidók tehát azon, hogy elődeink javarészt Magyarországon kívül lettek híresek, világhírűek? Másrészt, miért veregetnénk vállon magunkat mi, akik maradtunk, amiatt, hogy a külföldön befutottak titkon vagy vállaltan mindvégig magyarok, magyar-zsidók maradtak? Így részesülhetnénk az ő diadalukból? Így bizonyíthatnánk, hogy a mi „itthoni” zsidólétünk volt a forrása az ő diadaluknak?

Nincs idő most ezekbe a lélektani bonyodalmakba még belekezdeni sem. Szerencsésebb lezárni ezt a témát azzal, hogy ők, mindnyájan, akik kénytelen-kelletlen emigráltak, ha mindvégig hazavágytak is többé-kevésbé, azért ezt a tudomány, a zene, a képzőművészet, de akár az irodalom nagy-nagy nemzetköziségéből tették. Nem hontalanokként vágyódtak vissza! Miközben teljes mértékben hazára leltek mint alkotó tehetségek, igazi és nagy hazaérkezésükhöz még azt a kicsi elvesztett otthonosságot (mint Balázs Béla a szegedi jégpályát) is örömmel hozzábiggyesztették volna.

Prinner (1902–1983) és Peterdi (1915–2001), mindketten már itthon is figyelemre méltó tehetségek, átvezetnek bennünket ahhoz a

magyar és magyar-zsidó művésznemzedékhez, amely 1919–1920 után lépett a színre. Ez a nemzedék talán halványabb, mint a Tihanyi Lajoséké, amely Prinner és Peterdi Párizsba érkezésekor még tanáccsal, segítséggel szolgálhatott a kiérkező fiatalok számára (Bécsben és főként Berlinben hasonló nagy erővel képviseltette magát az 1880-as–90-es években született magyar-zsidó művésztársaság), de az említett halványság (és talán vegyesség is) teljesen érthető a náluk húsz évvel idősebbek egyöntetűen baloldali, hogy úgy mondjam, egyenes vonalú szabadgondolkodásának fényében. Egy Lesznai Annának nem voltak világnézeti kételyei. Annál inkább lehettek kételyeik Prinneréknek, akik csak a *Kezdetben volt a kert* soha meg nem írt folytatásában szerepelhettek volna. De ha csak tisztán esztétikailag tekintjük is a helyzetüket: a húszas-harmincas évek Párizsában zajló festészeti-szobrászati forradalmak inkább csak utánlövések, fiók-forradalmak voltak a Fauve vagy a kubizmus valódi forradalmához képest. Ez volt például a – Peterdihez hasonlóan – tizenöt éves korában feltűnő Berény Róbert szerencsése: ő még valódi forradalomnak lehetett a szolgálója 1906 táján.

Persze Peterdi kirobbanó tehetsége – lásd 1931-es *Kalózkod* című „római iskolás” olajképét, amely legalább olyan jó, mintha Aba-Novák vagy Patkó Károly festette volna – bőven elég lett volna a tisztas magyarországi karrierhez, ha történetesen keresztény származású kéz alkotja. Prinner szerteágazó műfaji és technikai kalandozásai kevésbé tűnhettek ígéretesnek, miközben – meg fogjuk látni – éppen mély és misztikus gondolkodása emeli majd a legkedveltebb

franciaországi művészek sorába. A két út, a kispolgári származású Prinner és az irodalmár-sarj Peterdi útja Peterdi húgán, Márián keresztül fonódik össze, aki párizsi egyiptológus-hallgatóként egy lakásba költözik a nőnek (Annának) született, de magát férfivá (Antonná) maszkírozó Prinnerrel, s a rézmetsző, szobrász és festő Prinner éppen az egyiptomi emberábrázolásban tud majd lehorgonyozni. Legnagyobb sikereit különös, nagyméretű ember- és állatfaragványaival vívja ki (lásd pl. *Copfos nő* című, 200 cm-es faszobrárt).

Maradjunk még a világháborús éveknél, mert hiszen legendáriumot ígértünk! A „csupán” idegenként üldözött Prinner párizsi lakásában éheznek és bujkálnak, Peterdi ifjú házasként egy floridai farmon gazdálkodik, hogy majd amerikai katonaként részt vegyen a koncentrációs táborok felszabadításában. Czóbel Béla „árja párjaként” sok viszontagságtól mentesül, ellentétben Ámos Imrével, a magyarországi holokauszt talán legnagyobb képzőművész áldozatával. Két másik jeles magyar-zsidó művész, Barta Lajos, a szobrász és Rozsda Endre, a festő (hamis papírokkal) 1943-ban éppenséggel visszatér Párizsból Magyarországra. Mindenki „jobban járt”, mint szegény Ámos Imre (és sorolhatnánk még az író nagyokat is, akik alaposan megszenvedték 1939–1945-öt, de ezt, a magyar-zsidó szellem holokausztját egyszer még külön monográfiában kellene megírni), de igazolhatja-e visszamenőleg ez az emigrálásban rejtlő helyes döntést, előrelátást?

Hiszen Barta és Rozsda éppenséggel visszatértek, még éppen időben – ahogy Királyhegyi Pál mondta viccelődve –, hogy elérjék az auschwitzi gyorsot?

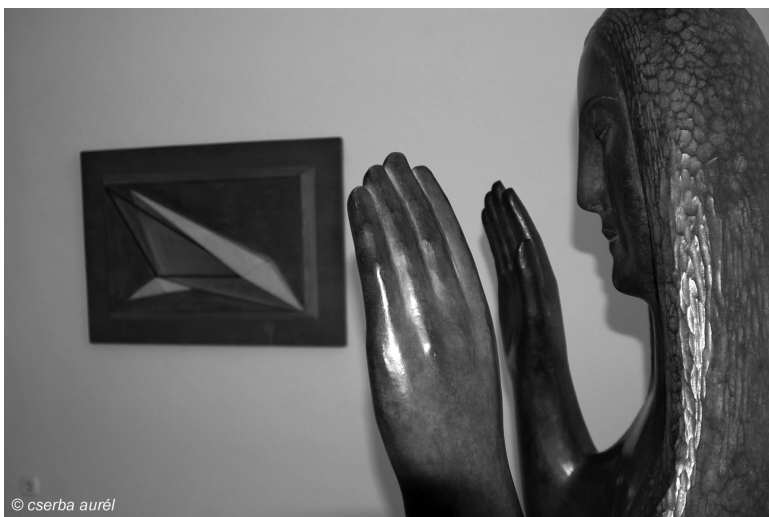
Nem volt, nem létezett helyes döntés, még a holokausztra visszatekintve sem. Éppen ebben rejlett ördögi (egyesek szerint isteni) kegyetlensége: hogy semmiről nem lehetett tudni, a halálba vagy tőle el vezet. Nem pusztult-e el a menekülő, és nem maradt-e életben végül mégis a bevaگونírozott?

Mindenesetre Prinner és Peterdi, akik halálukig emigránsok maradtak, igazolva láthatták emigrációjukat, amikor az *internacionalista* magyar kommunizmus 1949-ben betiltotta a kissé bátortalan, de azért tagadhatatlanul modernista „Európai iskola” nevezetű művészársulást. Rozsda Endre azonnal, Barta Lajos csak 1965-

ben emigrál. Rozsdának megtérül, hogy korábban Picasso talán legkedvesebb asszonyának, Françoise Gilot-nak volt a festőtanárnja. Barta Lajosból Nyugat-Németország legkeresettebb köztéri szoborállítója lesz. Picasso kegyeltje lesz Prinner is, ahogy azt egy Dezsényi Katalin archívumából származó fotó tanúsítja. Peterdi futja be talán a legfényesebb karriert Amerikában, ha Moholy-Nagyot, minden magyar-zsidó képzőművész közül a leghíresebbet nem számítjuk, mert *Printmaking: Methods Old and New* című, minden képzőművész tanszéken oktatott albumával nemcsak hogy saját lábára állította az amerikai szerigráfiát, de saját megdöbbenő expresszionista metszetsorozatai (*Haláltánc, Csenedélet Németországban, Apokalipszis*), amelyek a harmincas évek végétől a negyvenes évek végéig keletkeztek, egyértelműen Käthe Kollwitz, Ernst Barlach vagy Georg Grosz tőszomszéd-ságában jelölték ki a helyét.

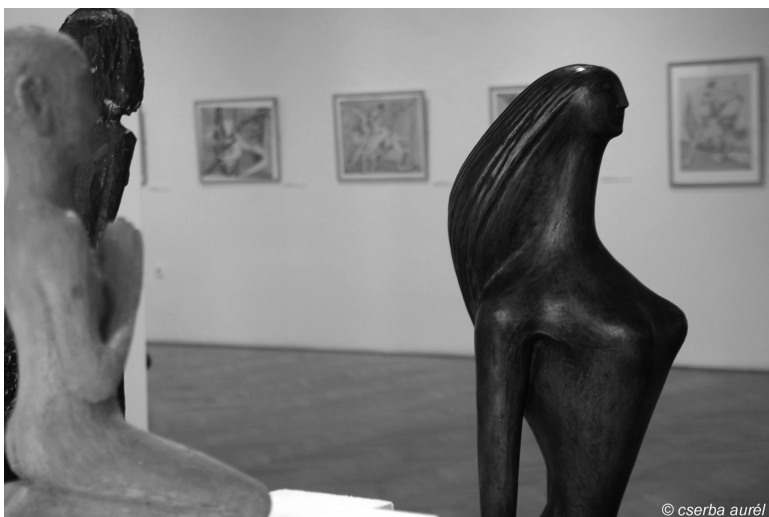
„A szobrászok közül Lali Giacomettire emlékezett vissza, mint legnagyobb élményére, azon kívül Anton Prinnerről mesélt nekem még, egy magyar származású keramikusról, aki egyfajta misztikus hangulatú szobrászati stílust képviselt.” Az idézet Pernecky Géza Barta Lajosról szóló, kivételesen érzékeny, 1986–1995-ös esszéjéből veszem annak illusztrálására, hogy még az emigráns magyarok sem igen számoltak egymással, ha történetesen más országban éltek. (Pernecky esszéje Kölnben született.) Van még jócskán tennivaló az 1919–1920 után színre lépett, s azután emigrált magyar és magyar-zsidó tehetségek számbavételében. Legújabbban éppen a párizsi, nagyobb rész magyar-zsidó képzőművész-emigrációról kezdünk egyre többet tudni (Etienne Hajdu, Miklós Gusztáv, Henry Nouveau, Pán Márta, Beöthy-Steiner Anna, Anna Mark, Anna Stein, Arpad Szenes, Pierre Székely és még sokan mások), amire Cserba Júlia úttörő monografikus tevékenysége nyomán már a műkereskedők is örvendetesen felkapták a fejüket. Azután éppen a *Múlt és Jövő* szolgált számos külföldre szakadt magyar-zsidó fotográfus, így például Ata Kando érzéletes portréjával. Mégis, nem is egy, több Vezér Erzsébetre is szükség volna, hogy ezt a termékeny társaságot, amelynek Prinner és Peterdi a képzőművészetben is csupán egyik szeletét képviselheti, az őt megillető tüzetességgel megismerjük.

A MAGYAR ÉS MAGYAR-ZSIDÓ LEGENDÁRIUMBÓL



© cserba aurél

„A Nagy szék asszony.  
Om Mani Padme Hum”.  
háttérben az „Akrobata madár”-ral  
(1932)



© cserba aurél



Fotó: Cserba Aurél

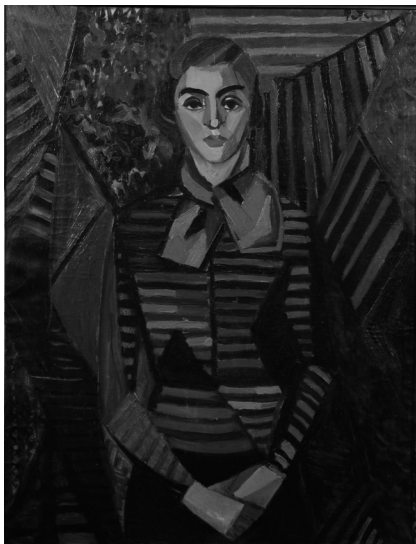
Anton Prinner:  
Double personnage

Részlet a kiállításról



Fotó: Cserba Aurél

Anton Prinner: Fekvő nő



Peterdi Gábor: Peterdi Mária, 1933



Peterdi Gábor: Párizs, 1933



La Grande Bataille (A nagy csata), 1933, rézkarc



Red and Black Eclipse (Vörös és fekete napfogyatkozás), 1968, vegyes technika



Peterdi Gábor: Kalózkodó, 1931